

Közérzet

A büntetés-végrehajtási dolgozók élet- és munkakörülményei

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa törvényi felhatalmazásánál fogva vizsgálta a büntetés-végrehajtás hivatásos állományában dolgozók élet- és munkakörülményeit. E célból tájékoztató beszélgetések zajlottak két országos és négy megyei hatáskörű büntetés-végrehajtási intézményben. A beszélgetések egy erre a feladatra készült kérdőív gondolatmenetére épültek. A beszélgetéssorozatot dr. Cseres Judit pszichológus és dr. Kiss Anikó, az OBH munkatársa vezette.

A kérdőív egyes fejezetei az egyéni családi-gazdasági helyzetre, az iskolázottságra, a munkahelyi feladatterhekre, munkakörülményekre és -kapcsolatokra, a mentálhigiénés és szakmai karbantartás szükségleteire, a szakma társadalmi megítélésére vonatkozó kérdéseket tartalmazzák. A kérdések kevésbé tényeket, inkább az azokhoz fűződő viszonyulásokat törekednek feltárni, így például nem az egyéni anyagi helyzet jellemzésére szokásosan felsorolt vagyontárgyakról érdeklődtünk, hanem a saját jelen helyzet és a jövőbeni kilátások megítéléséről. Hasonlóképp kezeltük a munkakörülményekkel kapcsolatos kérdéseket is, ezek ugyan a munka közvetlen tárgyi és személyi feltételeit érintik, mégis inkább az azokhoz való viszonyulás megismerése érdekében. A kérdőív adatait matematikai statisztikai módszerrel dolgoztam fel.

A megkérdezettek önként vállalták a beszélgetést, s bár a kérdőív úgynevezett kényes kérdést nem tartalmaz, a válaszokat név nélkül rögzítettük. Az egyéni válaszokat ez alkalommal az összképhez hozzájárulásként kezeltük, s nem az érdekvédelem érdekében személyes helyzetének jelzéseként. Abban a néhány esetben, amelyben érdeksérelemre, panaszra bukkantunk, az OBH munkatársai a szabályoknak, szokásoknak megfelelően eljárva foglalkoztak a panaszossal. A látogatások előkészületei során jeleztük a beszélgetésekkel kapcsolatos igényünket, majd érkezéskor közöltük kérésünket, miszerint az intézet 20 hivatásos állományú munkatársával tegyék lehetővé a beszélgetést. Figyelemre érdemes már ez is, hiszen többnyire mégis kijelöléses alapon jutottunk beszélgetőpartnerekhez. Úgy tűnik, hogy a szervezet magasán hierarchizált jellegével együttjáró felelősségmegosztás miatt a munkatársaknak szokatlan és elégtelen motivációt jelentett a beszélgetés lehetőségének felajánlása, szükségük volt a parancsnok nézeteinek megismerésére (arra, hogy ő személy szerint helyesli, támogatja a beszélgetést s munkatársainak abban való részvételét), sőt biztatására. Az

egyéni választás lehetősége így a beszélgetés egészének, illetve részeinek vállalásában vagy visszautasításában valósult meg, ez azonban elvi jelentőségű maradt, mert mindazok, akikkel személyes kapcsolatba kerülve megismertettük a kérdőívet, készséggel működtek együtt. Egyetlen parancsnok tartózkodott teljes mértékben munkatársai befolyásolásától, itt összesen csak hat munkatárs vállalta a beszélgetést.

A beszélgetéssorozatban 6 (7) büntetés-végrehajtási intézet 88 hivatásos állományú munkatársa vett részt. A vizsgálati tervben hat intézmény felkeresése szerepelt, de hetedikként kezeltük azt az intézményt, amelyet az állampolgári jogok országgyűlési biztosa egy más program keretében meglátogatott, s néhány beszélgetést itt is kezdeményeztünk.

A hiteles helyzetkép kritikus kérdése a mintaválasztás. Egy lineárisan felépített vizsgálatban alapkövetelmény, hogy a minta reprezentatív legyen, akár statisztikai, akár tartalmi tekintetben. Esetünkben azonban már a mintaválasztás is értelmezhető és értelmezést igénylő mozzanat, mint ahogyan erre már utaltam is. A beszélgetésekben tehát az a 88 fő vett részt, akit erre előljárói alkalmassnak találtak, és aki maga is vállalta. Mint utóbb benyomásaink összképe mutatta, a kiválasztás kritériumai ilyen körülmények között is a kívánt irányba hatottak, mert beszélgetőtársaink azok közül kerültek ki, akik éppen szolgálatban voltak, nagyjából megjelenítik az intézet hivatásos állományú munkatársi gárdájának jellemzőit nem, rendfokozat, képzettség, feladatkör és munkatapasztalat tekintetében, várhatóan helytállnak egy előre nem látható tartalmú beszélgetésben.

Alapadatok

A megkérdezettek túlnyomó többsége, 77,3 százaléka férfi (68 fő), és 22,7 százaléka volt csak nő, életkoruk a 21 és az 51 éves kor között helyezkedik el. Legtöbb női beszélgetőtársunk középkorú, negyvenes éveiben járó nő volt (12 fő), a harmincasok hatan, a huszonévesek csak ketten voltak. A férfiak életkorának alakulása sem mutat normális eloszlást, ettől a huszonéves férfiak – nem véletlenül – magas részvételi aránya tér el (26 fő), létszámuk a kilencvenes évek elején lezajlott, de még napjainkban is tartó fluktuációs folyamat következtében gyarapodott dinamikusan, és viszonylag magas a nyugdíjazás előtt álló férfiak száma is (tíz fő).

A megkérdezettek fele érettségizett (többen szakközépiskolában, kevesebben gimnáziumban), egynegyede rendelkezik felsőfokú képesítéssel, majdnem egynegyede szakmunkás-bizonyítvánnyal, és öten általános iskolai végzettséggel. Többségben vannak a tiszthelytesek (63 fő), közülük legtöbben zászlós és törzszászlós rendfokozatot viselnek (17-17 fő). A véletlen úgy hozta, hogy beszélgetőpartnereink fele (45 fő) került ki a biztonsági (-őr) és a nevelési szolgálat területéről, munkafeladatuk így a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban teljesül. A nevelők egynegyede volt nő (4 fő), a fogvatartottakkal nem, vagy közvetetten kapcsolatba kerülőknél magasabb, egyharmadnál valamivel nagyobb a nők aránya (16:36).

Egyéni sorsok

A megkérdezettek túlnyomó többsége (66 fő) házasságban él, nyolcan második házassággal. Hét férfi és két nő él élettársi kapcsolatban, az egyedül élő férfiak (13 fő) többsége még nőtlen fiatal, a nők (8 fő) pedig inkább középkorúak, és válással, halálozással ve-

szítették el házastársukat. Legtöbben két és egy gyermeket nevelnek (37 és 21 fő), hatan három-három gyermeket, egyetlen család vállalt négy gyermeket. Huszonegy fő gyermektelen. Mindennek megfelelően a négyfős háztartásméret a leggyakoribb, amelyben két kereső és két eltartott gyermek él együtt (26 fő esetében), a kétkeresős családszerkezet a három- és négyfős háztartásméreteknél is jellemző. Az egyedül élő természetesen csak maga rendelkezik felhasználható jövedelemmel (8 fő), de figyelmet érdemel az egykeresős helyzet a 3-4-5 fős háztartásméreteknél (7 fő) esetében. A megkérdezettek egygyedének (23 főnek) nincs jelentős és tartós kötelezettsége (például kölcsöntörlesztés, tartásdíj, idős szülők segítése), közülük többen inkább szüleik támogatását élvezik, még inkább arra szorúlnak. A megkérdezettek egyharmada (26 fő) maga teljesít ilyen kötelezettséget, 40 százalékuk pedig a párjával együtt viseli a kötelezettségek terhét (36 fő). A gyermekszám növekedésével nőnek a tartós kötelezettségek is. Annak ellenére, hogy a megkérdezettek életmódjára vonatkozó kérdéseket nem tettünk fel, a beszélgetések során mégis valamelyes képet kaptunk a kulturális szokásokról is, azaz inkább arról, hogy ezek közül melyeket akadályoz az anyagi szűkösség.

Általában és alapvetően a *televízióból* tájékozódnak a napi eseményekről, érdeklődésüket ezen túl inkább a munkaterületük miatt „közelálló” műsorok keltik fel. A könyveket ők is drágának találják, olvasási szokásaik inkább napilapokra, újságokra irányulnak. Az egyik fiatal, igen nehéz anyagi helyzetben élő tiszthelyettes meglehetősen elkeseredéssel mondta, hogy gondjaik már az *újság-előfizetést* is fenyegetik, pedig erről csak a végső esetben mondana le. Ez a kijelentés azért is figyelemre méltó, mert kivételes igényt jelez, a hasonló helyzetben élők szükségletrendjében az újság-előfizetés már nem szerepel.

A magyarcsaládok életében, életterveiben kitüntetett szerepet játszik a *lakás* megszerzése, cseppet sem túlzás azt állítani, hogy ez életük első közös, és lehet, legnagyobb vállalkozása. A büntetés-végrehajtás intézményei korábban szolgálati lakás, illetve lakástámogatási kölcsönök és hitelek felajánlásával tudták hatékonyan és eredményesen befolyásolni az egyéni pálya- és foglalkozásválasztást, így olykor az érintett családok egészének életterveit. Mára lényegesen szűkültek ezek a lehetőségek, oly mértékig, hogy korábbi döntő szerepüket el is veszítették, jó, ha a pályán megtartó hatásuk érvényesül. A korábbi szolgálati lakások megvásárlásának lehetősége a munkavállaló számára vonzó volt, a munkáltató szemszögéből pedig több problémát is felvetett (a megtartóerő csökkent, a még bv-kezelésben maradt lakások kezelése komoly gondot jelent). A fiatalok munkaviszonyát a szórványosan adódó, kedvező feltételekkel igénybe vehető lakástámogatási kölcsönnel törekszenek vonzóbbá tenni, de a lehetőségek elosztása ma már inkább diplomáciai, mint szociális-pénzügyi feladatnak tűnik.

A megkérdezettek túlnyomó többségének, 75 százalékának (66 főnek) a lakáshelyzete rendben van, 17-en érzik rendezetlennak. A zavartalanul együtt élő családok mindegyike rendezett lakásviszonyok között él, a házasság érzelmi zavarai törvényszerűen a lakáshelyzet zavarait hozzák, hiszen az elváltak és élettárrsal élők e tekintetben kényszerülnek a legnagyobb áldozatra. Önálló lakás megszerzésére alig van esélye a fiatal házasoknak és a még függetleneknek, kivéve azokat az igen kis számú szerencséseket, akiknek szülei előrelátóan többgenerációs családi házat építettek.

A munkahely megközelítésének időtartamára és módjára vonatkozó kérdések utalnak egyfelől az egyéni anyagi, vagyoni helyzetre, másfelől pedig a munkahely munkaerő-piaci pozíciójára (odajut). Önként adódik a következtetés, azok gyalogolnak, akik a munkahely közelében laknak, és így negyedóra alatt be is érnek. Azok, akik fél, háromnegyed órán belüli időtartamban közelítik meg az intézetet, leginkább tömegközlekedési eszközöket használnak, kisebb hányaduk gyalogol, és ennyi időt szánnak a munkahely megközelítésére azon kevesek is (12 fő), akik saját autójukat használják a mindennapos közlekedésben. A megkérdezettek között háromszor ennyi az autótulajdonos, de számukra korántsem gazdaságos a gépkocsi mindennapos használata. Akik használják, azoknak egyfelől megéri, másfelől azonban kényszerülnek erre, mert az intézet székhelyétől viszonylag távol eső településen élnek, a család többi tagját különféle célpontokra szállítják, ez pedig tömegközlekedéssel nem oldható meg. Esetükben tehát a személygépkocsi birtoklása, néltán rendszeres használata nem az életmód komfortosabb, kényelmesebb szintjét jelenti, éppen ellenkezőleg, kényszerhelyzetet. Ez a kényszerhelyzet olvasható ki azokból az adatokból is, amelyek a mindennapos közlekedés jelentős, akár egy órán túli időtartamát és ehhez tömegközlekedés (távolsági autóbusz, vonat) igénybevételét jelzik. A kényszer a munkavállaló, lakóközössége és az intézet térségi munkaerő-piaci helyzetéből fakad. Az a tizenkét fő, aki naponta száz-száznyolcvan percet tölt közlekedéssel, kilenc évnél nem régebben dolgozik az intézetben, többnyire korábbi munkahelye megszűnése után került az intézet állományába, a fiatalok pedig más lehetőség híján választották első munkahelyül. (A 15 percnél belüli munkahelyi távolságot támogatót kaptak a lakás megszerzéséhez, ők többnyire az intézetek „törzsgárdáját” alkotják.) Éppen ellentétes irányba mutat a kényszer az intézet szemszögéből, főként akkor, ha helyzete kedvezőtlen a munkaerőpiacon, hiszen ha a térségben jók az elhelyezkedési lehetőségek, akkor az intézet kilátásai csökkennek a kvalifikált munkaerő megszerzésére, viszont növekszik a fluktuáció valószínűsége.

A lakáshelyzet ma már távolról sem jelzi megbízhatóan az együtt élő család anyagi helyzetét, s még lényegesebb mennyiségi és minőségi eltérést mutat az anyagi helyzet megítélésére. Összesen két fő ítélte jónak jelenlegi anyagi helyzetét, s az a 21 fő, aki megfelelőnek ítélte, rendre azzal egészítette ki válaszáat, hogy megfelelő, különösen, ha az általuk ismert átlagoshoz viszonyítva szemléli. A megkérdezetteknek majdnem fele (42 fő) túrhetőnek ítéli a maga és családja anyagi helyzetét azzal, hogy a „túrhető” ebben az értelmezésben – némi eufemizmussal – a „még elviselhető” szinonimáját jelenti. Súlyos anyagi gondokról számol be 23 fő, akik egyúttal a leginkább borúlátók is, hiszen egyikük sem számít a helyzet javulására, kilencen még további romlástól tartanak, további kilenc fő kénytelen helyzetén tevételesen is javítani, ők kiegészítő jövedelemforrás után néztek. Az anyagi helyzetét „túrhetőnek” minősítő többség soraiban akad a legtöbb optimista (11 fő), akik úgy gondolják, hogy csak jobb következhet, és bíznak az éppen akkortájt zajlott bértárgyalások sikerében, de a legtöbb pesszimista (13 fő) is, és ugyancsak a mellékjövedelmet szerzők többsége (10 fő) is. Az anyagi helyzetét megfelelőnek ítézők szinte azonos arányban bizakodók a helyzet fennmaradását, javulását illetően (hat és négy fő), öten a romlástól tartanak, hatan pedig csak kipótoló jövedelemből tudnak megélni.

Ami az életkor és az anyagi helyzet összefüggését illeti, a legfiatalabbak és a legidősebbek korszájában egyaránt komoly anyagi nehézségekkel küzdenek, s ez metaforikusan is a szakmába lépés és az abból kilépés hasonló állapotát, tehát lényeges perspektívát nem mutató ívét jelzi. A harmincas éveik második felében járók anyagi helyzete alacsony szinten látszik rögzültnek, ezt a stagnáló állapotot terheli a legtöbb kötelezettség. A szolgálati idő gyarapodásával sem javul az anyagi helyzet összképe, az adatok csupán azt jelzik, hogy a kilencvenes évek elején lezajlott fluktuációs hullámban valamivel kedvezőbb feltételekkel vették fel az újonnan felszerelőket.

Mindent egybevetve, a megkérdezettek fele a kedvezőtlen anyagi helyzet fennmaradásától vagy további romlásától tart, egyharmada elébe megy a helyzet romlásának, és kiegészítő jövedelemforrást is bekapcsol a család bevételi lehetőségei sorába. Ez azonban – természetesen ezt ők is tudják és fájlalják – alaptevékenységük, teljesítményük rovására megy, és egyéb problémákat is előrevetít, többségük (70 százalékuk) nem is képes ponton kipihienni magát.

A borúlátó vélekedésben a polgári iskolai végzettség és rendfokozat szerint van valami halvány hangsúlyeltolódás, a felsőfokú végzettséggel és tisztai rendfokozattal rendelkező, harmincas éveikben járók törődnek bele legkevésbé a kedvezőtlen helyzetbe, és tesznek – mert tehetnek – ellene, a középkorú, középfokú végzettséggel rendelkező és a legmagasabb tiszthelyettesi rendfokozatokat viselő nők körében mutatkozik leginkább a beletörődés, a javulást illető szkepticizmus, amit növel a továbbjutás valóságos gátja is, mert ők nyugdíjaztatásukig tisztai rendfokozat elérésében már nem is reménykedhetnek.

Munkakörnyezet

A megkérdezettek majdnem 40 százaléka végzi napi munkáját a munka jellegének megfelelő feltételek között, a többiek munkafeltételei részben vagy egészben elégtelének a feladat maradéktalan teljesítéséhez. A fogvatartottakkal nem közvetlen kapcsolatban dolgozók munkafeltételei mutatják a legkedvezőbb arányokat, míg az őrzési feladatokat teljesítőké a legkedvezőtlenebbet. A minden felkeresett intézetben működő, korszerű műholdas informatikai rendszer a nyilvántartások ésszerűsítését és magasabb szinten feldolgozását tették, teszik lehetővé, az irodákkal kapcsolatban csupán az elhasználdott bútorzat érdemelne helyenként említést, de lévén mindenütt folyamatos ezek cseréje, ezért sem látszik ez a körülmény a munkavégzés akadályának.

A nevelőtisztek igen kis száma miatt arányokat és abból következtetéseket nem érdemes megállapítani, de a tizenhat nevelő közül csak hatan tartották a munka jellegének megfelelőnek mindennapi munkavégzésük közvetlen feltételeit. Ha a nevelő a fogvatartottak ügyes-bajos dolgainak intézését tekinti munkája fő, legerjedelmesebb időtartamot igénylő feladatának, akkor a munka közvetlen feltételei megfelelnek a munka jellegének, még akkor is, ha a nevelő „főhadiszállását” egy zárka átalakításával nyerték. Ha azonban a nevelő felkészültségétől, szakmai ambícióitól indítva a nevelés e körülmények között sajátos és társadalmi értékét tekintve nem eléggé becsült feladataiból is teljesíteni igyekszik, akkor erre egyik intézményben sem nyílik megfelelő, a tárgyi környezetben adott lehetősége. Nem meglepő, mégis megjegy-

zésre érdemes, hogy többségük nem, vagy csak koronként képes kipihenni magát egyik napról a másikra.

Közvetlen munkavégzésük feltételeit a megkérdezettek kevesebb, mint egyharmada, 28,4 százaléka (25 fő) tartja megfelelőnek az egészségvédelem követelményei szemszögéből, a többiek részben vagy egészben egészségre ártalmas körülmények között végzik napi munkájukat. Ennek ismeretében meglepőnek tűnhet, hogy krónikus betegségről mindössze tizennégy fő számol be, és hetvenhét egészségesnek érzi magát, de még inkább meglepő, hogy a krónikus és akut betegségek nem, vagy nem közvetlenül a munkakörnyezet egészségkárosító tárgyi világára utalnak. A krónikus betegségben szenvedők legtöbbször ugyanis a stresszt és az allergiakeltő hatásokat említi, míg az egészségre ártalmas hatásokként mindenkor a régi épületek adottságaiból (hideg, páratartalom, világítás) fakadó problémákat nevezik meg. Minden jel arra mutat, hogy az ellentmondás feloldása a meg nem kérdezettekben lenne megtalálható, hiszen az iatrogén ártalmakkal kapcsolatos válaszokban mindig rájuk, az éppen betegállományban lévőkre vagy a leszázalékolás miatt nyugállományba vonultakra hivatkoznak.

Külön említést érdemelnek a veszprémi intézet különleges körülményei, amelyeket e helyütt nem a helyzet jellemzésére alkalmas adatokkal mutatok be, hiszen ezt megteszi a vizsgálat átfogó jelentése, de amúgy is jól ismertek a BVOP felelős vezetői és a szakmai közvélemény előtt. A hazai bűnügyi helyzet nyilvánvalóan a büntetés-végrehajtási intézmények bővítését, korszerűsítését igényli, erre azonban a vadromantikus középkori képzeteket keltő veszprémi várbörtön teljességgel alkalmatlannak látszik, kiváltása és az épület más célra hasznosítása tűnik ésszerűnek. Az intézet sajátos építészeti adottságai a belgiumi Gent sötét várkastélyára emlékeztettek, ez valaha félelmetes hírvű „büntetés-végrehajtási intézmény” volt, ma már azonban börtönmúzeumként nagy forgalmú idegenforgalmi nevezetesség és jól ismert gasztronómiai zárandokhely.

A személyes biztonság feltételeire utaló kérdésre adott válaszok szerint a megkérdezettek több mint fele egyértelműen azok meglétéről nyilatkozik, éppen egynegyedük részben, 18 százaléuk pedig teljesen hiányosnak találja. A személyes biztonság hiányosságaira utaló válaszok túlnyomórészt a fogvatartottakkal közvetlen feladatot teljesítőktől származnak, és több forrásból erednek. Tulajdoníthatók egyfelől a biztonsági berendezések, technikai eszközök esetenkénti fogyatékoságainak, például a személyi riasztókészülékek olykor csődöt mondanak, de van olyan épületrész, amelyből a jelzés nem jut tovább, a falak leárnyékolják. Másfelől pedig vannak olyan alkalmak, amelyekben az intézet munkatársai sajátos munkafeladat kapcsán, biztonsági személy nélkül tartózkodnak együtt a fogvatartottakkal, ilyenkor a személyes biztonság csökkenhet, például a fogvatartottak munkáltatásának különféle (például konyhai munka) helyzetében. Hasonlóan „érzékeny” alkalom e tekintetben a csoportos szállítás, előállítás is. Mindezen jelzések ellenére a megkérdezettek szinte egyhangúlag vallották, hogy nem érznek félelmet. A teljes nevet tartalmazó kitűzők kötelező viselését sérelmezték (és ezen az éppen a vizsgálat időszakában bevezetett NATO-szabványú kitűzők sem enyhítettek), hiszen a fogvatartottak ezek alapján könnyen azonosíthatják „kinti” elérhetőségüket, hogy őket és családjukat szabadláb-
ra kerülésük után zaklathassák. Ilyen eset ugyan csak szórványosan fordult eddig elő, fenyegetések azonban gyakrabban.

Az őrzésbiztonság feltételeire vonatkozó kérdésre csupán a fogvatartottakkal kapcsolatba kerülők adtak hiányosságokra utaló válaszokat. A zárkaajtók helyenként könnyedén nyitható, elavult, megrongált zárai okot is szolgáltatnak e vélekedéshez. Az őrzésbiztonság más szintjeiről (az objektum, a körletek védelméről) minden munkatárs elismeréssel nyilatkozott. Ez a tudat nyilván az egyéni biztonságérzet egyik záloga, a félelem hiányának pedig fontos összetevője.

Munkaszervezés

A fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban dolgozók többsége (21 ór és 11 nevelő, összesen 32 fő) váltott műszakban dolgozik, míg a fogvatartottakkal közvetett vagy esetleges kapcsolatban dolgozók túlnyomó többsége (35 fő) egy műszakban. Majdnem mindannyian folyamatosnak és/vagy ciklikusnak érzik megoldandó feladataikat, ez a váltott műszakban dolgozóknál jelenti hosszú távon az idegrendszer tartós túlterhelését. Ehhez társul az az adatszerűen nem megragadható körülmény, ami a túlszolgálat különféle formáiból következő terhelést jelenti, hiszen a helyenként tetemes, hivatalosan elrendelt – a rendeletben megengedettet jócskán meghaladó – túlszolgálat mellett sokan beszámolnak amolyan szokásos, el nem könyvelt, de a feladat munkaidőn túli teljesítését célzó időtartamokról. A túlszolgálat meghatározott időkeretének túllépését a szolgálattevők hiánya (leszerelés, betegállomány miatt) teszi szükségessé és egyúttal kérdésessé például az őrzési feladatok felelős teljesítését. Adatként ugyancsak nem jelennek meg azok a sajátosan extrém terhelést jelentő feladatpárosítások, amelyek szerint a szolgálatot teljesítő feladatkörébe a biztonsági rendszer figyelése és a telefonközpont kezelése vagy a ki- és beléptetőrendszer működtetése tartozik.

Ami a munkaterhek más megközelítését illeti, a megkérdezettek több mint felét (57 százalékát) munkaidőn túl is foglalkoztatják az intézettel, a saját munkával, a fogvatartottakkal kapcsolatos gondok. Közülük tizenhatan úgy gondolják, hogy természetes, ha az embert a munkájával kapcsolatos gondok, gondolatok elkísérik, tízen ezt annak tulajdonítják, hogy eszközeik nem elégségesek a feladat maradéktalan teljesítéséhez, öten úgy vélik, hogy a fogvatartottak természetes szövetségben vannak az intézet(ek) dolgozóival szemben, heten pedig csak akkor, ha egy adott problémát munkaidőben nem sikerült megoldani. Ők tehát mindannyian a munkából fakadó okoknak betudhatóan viszik magukkal foglalkozásuk gondjait, ez egyfelől a feladattudat fejlett szintjére, másfelől azonban a személyiség énvédő képességének hiányára is utalhat. Akik képesek a munkával kapcsolatos gondokat, gondolatokat az intézetben hagyni, többnyire kezdettől fogva így tettek (25 fő), hatan a család szemrehányása és saját rossz tapasztalatuk után választották ezt a megoldást, de majdnem mindannyian külső, a munkavégzéstől független körülmények hatására. Ezek és a rekreációra utaló adatok, valamint az állomány egészségi állapotáról nyert összkép együttesen azt jelzi, hogy érdemes az egyes beosztások munkatükrét is megvizsgálni, és ergonómiai szempontú elemzéssel a terhelést optimalizálni, valamint a képzésben, illetve a továbbképzésben a burn-out szindróma elleni védekezés módszereit beépíteni.

Ha már az egyes munkaterületek munkatükrének kérdése, feltételezett hiánya szóba

került, akkor itt teszek egy megjegyzést az alkalmasságvizsgálatokról. Kérdőíves interjúink visszatérő tapasztalata szerint az alkalmasságvizsgálatra vonatkozó kérdésekre bizonytalan, gyakran pedig „üres” válaszok érkeztek. Ezek a válaszok tehát arra teljességgel alkalmatlanok, hogy a szakterület szakmai állapotának folyamatos kontrolljára és karbantartására szolgáló mechanizmus működésének „alulnézeti” képére bármiféle megállapításhoz segítsenek. Ez a tapasztalat gyanút kelthet a kérdőív koncepcionális vagy fogalmazási, szerkesztési tévedésére is, s ez igaz is annyiban, hogy feltételezte a mechanizmus működését. Úgy tűnik, a szakterület számos problémája folytán az alkalmasság- és beválasztásvizsgálatok ügye az indokoltnál lényegesen hangsúlytalanabb. A válaszok arra utalnak, hogy a hivatásos állományú bvt-dolgozók csak felszereléskor vesznek részt kötelező, központi alkalmasságvizsgálaton, amelynek az egészségi állapotra vonatkozó része nyújt valóságos információkat, viszont a pályalkalmasság mérése erősen kérdésesnek tűnik. Az alkalmasság megismételt, időszakos vizsgálata és a beválasztásvizsgálat ügye már teljesen bizonytalanná vált, összemosódik a helyenként kötelező, helyenként pedig igénybe vehető szűrővizsgálatokkal. Az újonnan felvett tiszthelyettesek esetében épült be egy kvázi beválasztási szempont az egyéves próbaidővel, ennek tapasztalatait azonban a helyi munkaszokások felszínén értékelik, a döntést pedig sokkal inkább a munkaerőhiány befolyásolja, mint az érintett személy beválasztásáról szakszerűen gyűjtött és elemzett tapasztalatok. Ismétlem, a kérdőíves interjúk adatai nem elégségesek, de éppen hiányjelzéseik folytán mégis köteleznek egy igen súlyos probléma megfogalmazására: minden jel arra mutat, hogy a szakmai rekrutáció feladata az egyes intézetek helyi szintjén valósul meg, amely szinten az ehhez szükséges szakmai feltételek hiányoznak, így sokszorosára növelve a kontraszelekció lehetőségét. Hozzáteszem, hogy a sok éves szakmai tapasztalat, élettapasztalat, emberismeret – hiszen ezekkel az intézetekben rendelkeznek – hasznos, de

nem elégséges feltételei az alkalmasság és a beválás szakszerű megítélésének, a laikus döntések pedig gyakran rossz kompromisszumhoz, kudarchoz, a szakmai önértékelés torzulásához vezetnek.

Nem feltétlenül és nemcsak a munkafeltételek és -szervezés körében említhető a munkahelyi étkezési lehetőség kérdése sem, de ha már a munkahigiéné szempontja szóba került, akkor mégis figyelmet érdemel, hogy viszonylag kevesen (36 fő) élnek a munkahelyi közétkeztetés lehetőségével, és huszonnolcan a lehetőség ellenére otthonról hoznak ennivalót. Az egyik intézetben egyelőre nincs közétkeztetés, az itt dolgozó megkérdezettek többsége ugyancsak az otthonról hozott ételmezt eszi, néhányan egy közeli, más intézményben fizetnek elő ebédet. Hatan pedig munkaidőben egyáltalán nem szoktak ebédelni, esetleg futtában bekapnak valamit.

Munkahelyi légkör

A munkakapcsolat meglepően jó azok között, akik naponta együtt dolgoznak. A megkérdezettek ötvenöt százaléka egyértelműen pozitívnak, összehangoltnak ítélte munkakapcsolatát közvetlen kollégáival, tíz százalékuk foglalt el defenzív álláspontot azzal, hogy munkatársi kapcsolatait nem jellemzi a kooperativitás, köztük többen olyan beosztásban dolgoznak, amely nem is követeli ezt meg. A válaszadók 27 százaléka (24 fő) jelez lényeges feszültségeket, konfliktusforrásokat munkahelyi kapcsolataiban. Ez jelentősebb arány annál, ami a munkakapcsolatok „meglepően jó” jellemzését indokoltá tenné, de elfogadhatóvá válik akkor, ha tudjuk, hogy közülük legtöbben (13 fő) a túlzott munkaterheket, majd az áldatlan munkakörülményeket (7 fő), tehát a külső, objektív tényezőket teszik felelőssé a feszült viszonyért, és csak öten a régi és az új munkatársak közötti ellen-

téteket, azaz személyközi kapcsolatformákat. A kérdőív a munkakapcsolatok feszültségforrás-lehetőségei sorában felajánlja azt a lehetőséget, amely szerint az okot a fogvatartottak szolgáltatják. Egyetlen megkérdezett választotta csupán itt ezt a lehetőséget, a beszélgetések más szakaszaiban azonban a fogvatartottak igen figyelemre méltó feszültségforrásként kerültek szóba. Igaz, ez a feszültség nem a munkatársak egymás közti kapcsolataiban jelentkezik – a jó munkahelyi mikroklíma fenntartásával ez ellen is védekeznek –, hanem a fogvatartottakhoz való viszonyulást és a szakmai önértékelést terhelő módon. A megkérdezettek egybehangzóan sérelmezik, hogy miközben a fogvatartottak jogai rögzítettek, és számos szervezet öröködik azok érvényesülésén, addig a büntetés-végrehajtásban dolgozók jogai kevésbé kidolgozottak, sőt az előbbiek miatt defenzívába szorultak. Ennek egyik jele a viszonylag gyakori fegyelmi büntetés, amit olykor a fogvatartottak dominanciátörékvéseinek tulajdonítanak, azaz olyan figyelmeztetéseknek, amelyek a bv-alkalmazottak lehetőségeinek szűk határait hivatottak jelezni.

A jó munkakapcsolat indokai között magasan az egymást segítő együttműködés (26 fő választotta) vezet, ez minden munkaterületen jellemző kapcsolatforma. Nyomós indoknak tűnnek a személyiségtényezők is, a kiegyensúlyozottság és a munkatapasztalat (tizenhárman hivatkoztak erre). Viszonylag kevesen választották a hierarchizált szervezetre amúgy jellemzőbb indokokat, miszerint a feladatok világosak (hat fő), és az előljáró értékelési teljesítményt (három fő).

Az előljáró elismerése munkakapcsolatokat javító hatásának alacsony választásával látszólag ellentmondásban áll az előljáró elfogadásának – mint a munkakapcsolatoknak még ebben a közegeben is kritikus pontjának – magas aránya. A legtöbben azt jelzik, hogy előljárójukkal kölcsönösen jó munkakapcsolatban dolgoznak (31 fő), hiszen az a feladatok meghatározásában az illető véleményét is rendre kikéri, s ezt a kölcsönös kapcsolatot visszaigazolja a konzultációra vonatkozó magas választás is, az, hogy harmincketten közvetlen előljárójukkal beszélnek meg a valamely feladat megoldásában támadt problémát. Hogy ez nemcsak a tekintélyelv érvényesülésének köszönhető, arra – egyebek mellett – utal a közvetlen munkatárs leggyakoribb választása (34 fő). 17 fő kapcsolata közvetlen feltevéssel pozitív, a parancs egyetértő tudomásulvételével jellemezhető.

Nem csekély azonban azok száma és aránya sem, akik a negatív skálán helyezik el munkakapcsolatukat előljáróikkal. E tekintetben nem kívántunk okkutató kérdéseket feltenni, csupán olyan válaszlehetőségeket ajánlottunk fel, ami inkább a kapcsolat szorosságára és hőfokára enged következtetni. A „már megszokta” választ azok adták (22 fő), akik előljáróikkal meglehetősen távoli és mindennapos közérzetükre csak enyhén nyomasztó hatású munkakapcsolatban állnak, míg a „nincs véleménye” (hét fő választotta) már lényegesen elítélőbb viszonyulást tartalmaz, aminek megtárgyalásához azonban egyikünk sem rendelkezik kompetenciával, míg tízen nyíltan és sommásan bírálták az előljáró szakmai és emberi tulajdonságait.

Míg tehát a közvetlen előljáró többnyire nem a hierarchia magasabb pontján elhelyezkedő személyként jelenik meg, hanem az egymással összehangoltan, egymásrautaltságban dolgozó munkatársak körébe sorolják, emberileg és szakmailag is elfogadják. A hierarchia magasabb, sőt legmagasabb pontjain elhelyezkedő vezetők elfogadásával már más

a helyzet, az ő kapcsolataikat terheli, sőt rontja meg leginkább sajátos hídfunkciójuk és többnyire nyilvánvaló eszköztelenségük munkatársaik teljesítményeinek, eredményeinek elismerésében. Itt jegyzem meg, hogy a meglepően nagy számú fegyelmi eljárás (26 fő érintett) kapcsolatrontó hatása mégsem állapítható meg, hiszen azok egyfelől a tőlük független szabályok megtartásából kötelezően folynak, másfelől pedig az elkövetett fegyelmi vétségek igen gyakran nem morálisan elítélendő tettek. A megkérdezettek defenzív, elutasító válaszaiból inkább a vezető eszköztelensége sejlik elő, ami az anyagi elismerés szokásait illeti, mindannyian jól ismerik a szakterület szűkös anyagi lehetőségeit, de mégis... Ami viszont a munka tartalmi vonatkozásait illeti, a megkérdezettek kimondatlanul is legmagasabb vezetőik megítélésére „terhelik” mindazokat az ellentmondásokat, hiányokat, amik a szakmai alapkérdések tekintetében őket magukat nap mint nap nyomasztják, alapvetően tevékenységük célját, tulajdon kompetenciájuk határait illetően, különös tekintettel a leglényegesebb belső konfliktusforrásra, a fogvatartottakhoz való viszonyulásra. A megkérdezettek többsége (53 fő) nem kap minden évben pénzjutalmat, tizenkilencen kapnak minden évben, de közülük csak három fő foglalkozik közvetlenül a fogvatartottakkal. A pénzjutalom nem hozható jellemző összefüggésbe munkaterülettel, életkorral, szolgálati idővel, hanem leginkább azzal a kényszerű szokással, ami szerint időnként mindenkinek kijár valamennyi jutalom. A jutalom tartalmi indoklása ezért igen szórványos, egyetlen tiszt kapott jutalmat rendkívüli esemény kapcsán tanúsított magatartásáért, de ami öröndetes, több fiatal előléptetése, illetve a szakmai versenyben nyújtott teljesítménye okán. Ez utóbbira csak az vet árnyékot, hogy a szakmai versenyben elért helyezés jelentette a kritériumot, s nem a szakmai teljesítmény. A szűkös anyagi elismerés mellett a munka, a teljesítmény szakmai kritériumok alapján történő megítélésében mutatkoznak a legjelentősebb hiányok, ez váltja ki – az anyagi nehézségek mellett – a legerősebb elégedetlenséget, ami egyúttal a szakmai önbecsülést, a szakma megbecsülését is kedvezőtlenebbé teszi.

Viszonyítás a munka tartalmához

A fogvatartottakkal nem, vagy csak közvetett kapcsolatban lévők meglepően gyakran választották az elutasító válaszlehetőségeket, hiszen nyolcan eleve úgy vélik, hogy mivel munkaterületük nincs kapcsolatban a fogvatartottakkal, ezért eleve nem is mutatnak irántuk érdeklődést, tizenegyen már elvesztették érdeklődésüket, tízen azt a válaszlehetőséget választották, miszerint nem helyes a fogvatartottakkal (magánemberként) érintkezni, négyen közömbösek irántuk. Ők is és azok is, akik az érdeklődés valamely formáját magukra érvényesnek tartják, választásukat majdnem minden esetben azzal a megjegyzéssel kísérték, miszerint az elkövetett bűncselekmény egyáltalán nem foglalkoztatja őket. Ez az igen gyakran visszatérő megjegyzés egyfajta, szakmailag és nyilván morálisan még inkább helyeselhető távolságtartási igényt fogalmaz meg, az intézet munkatársait a pletykaszintű információcserétől óvja meg. A megjegyzés azonban nevelőtisztektől is elhangzott, ez pedig szakmai hiányt is jelez, mert a tilalom gyakran érvényesül azon a szakmai terepen is, amelyen a bűnös cselekedet mégis fontos vonatkozási pont lehet a bűnös visel-

kedés korrekciója érdekében. Ezt a hiányt igazolják azok a választások (15 fő esetében), amelyekben az érdeklődés forrása az afeletti aggodalom, hogy az új fogvatartott milyen mértékben zavarja majd meg a zárka kialakult rendjét. Az érdeklődés szakszerű, módszertani igényű szintjét jelzi a bv-dolgozó munkastílusa és a fogvatartott tulajdonságai közti összefüggésből megfogalmazódó válaszlehetőség, ezt választották a legtöbben (21 fő), öten pedig a kriminálpszichológiai érdeklődés szintjét választották. Eléggye gyakori (tizennégy esetben) volt a „más” lehetőség választása, igen ésszerű magyarázattal, hiszen a munkáltatásban részt vevőket az új fogvatartott szakképzettsége és munkatapasztalatai érdeklik a lehetséges foglalkoztatás céljából. Több tekintetben mutat pozitív tendenciára az, hogy a szakmai összefüggések keltette érdeklődés válaszlehetőségeit a már munkatapasztalattal rendelkező, de nem túl régen (kettő–tíz éve) a szakmában dolgozók választották, akik egyúttal jól képzettek is (a főiskolát végeztek egyhangúlag). A munkahigiéné kapcsán már érintett válaszok, a munka során termelődött problémák „hazacipelésére” utaló adatok az érdeklődésre vonatkozó adatokkal egybevetve viszont azt jelzik, hogy a problémáknak az a köre foglalkoztatja munkaidőn túl is a megkérdezetteket, amelyek a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban újratermelődő szakmai-módszertani feladatokat jelentenek. Ezek az összefüggések – a mentálhigiénés karbantartás szükséglete mellett – felvetik a szakmai karbantartással, a továbbképzéssel kapcsolatos kérdéseket. A megkérdezettek több mint fele (56 fő) vett részt az elmúlt egy évben szervezett továbbképzésen, ezeken azonban rendre az új jogszabályok ismertetése került szóba. Igen sokan igényelnének a tevékenység szakmai tartalmával kapcsolatos, speciális szakmai továbbképzéseket, az elméleti igények főként a kriminológia, pedagógia, a bv-tevékenység sajátos elméleti vetületei iránt mutatkoztak, a gyakorlati továbbképzés programjaként pedig bánásmódtechnikák elsajátítását, pszichológiai tréningek elvégzését említették igényként, és meglepően gyakran önvédelmi sportok gyakorlását (vö. azzal, hogy a fogvatartottak „gyúrhatnak”, legalább hasonló testi erőviszonyokat kellene a bv-alkalmazottaknak is felmutatniuk, még ha merőben demonstratív jelleggel is). Figyelemre méltó, hogy tizenketten úgy nyilatkoztak, nincs szükség továbbképzésre.

Járulékos juttatások

A munkahelyi humánpolitikai támogatások, szociális juttatások köre meglehetősen szűk, az erre fordítható pénzkeretek mértéke, bár ingadozóan, de ugyancsak szűkösnek tűnik, ennek ellenére vonzó, és megtartó ereje mégis számottevő. Ezek többnyire lakástámogatási kölcsönt, iskolakezdési segélyt és esetenként apróbb juttatásokat (karácsonyi, húsvéti ajándékokat a gyermekeknek, Szent Adorján-napi összejövetelt stb.) jelentenek, de a megkérdezettek ide sorolják a fizetési előleget is.

A megkérdezettek tájékozottsága a szociális támogatási lehetőségekről ingadozó, a felvételkor többnyire esetleges vagy részleges tájékoztatást kapnak ezekről. A beszélgetések idején csupán tizenöt fő jelezte tájékoztatatlanságát és egyúttal tájékoztatási igényét, a többiek különféle forrásokból, de már tájékozottak a lehetőségekről. A megkérdezettek valamivel több mint egyharmada a munkatársaktól, „menet közben” szerzett információ-

kat, nyilván az észlelt rászorultság miatt tették szóvá a kollégák a lehetőséget. Néhányan már a felszerelés előtt tájékoztódtak, kilenc fő pedig az alkalmoszerűen körözött tájékoztatókból értesült bizonyos lehetőségekről. Ami tehát a tájékoztatást illeti, az nem tűnik rendszerszerűnek, inkább a szójhagyományra hagyatkozik. Ez a megoldás azonban hatékonynak tűnik, hiszen a leginkább érintettek így is az ismeretek és többnyire a lehetőség birtokába jutnak. Minthogy a lakástámogatás képezi a legvonzóbb lehetőséget, így mindazok, akiknek munkahelyi segítséggel tudták – vagy okkal remélik – lakáshelyzetüket rendezni, e tekintetben egyértelmű tájékozottságot mutatnak. Más megközelítésben a tájékozottság az anyagi helyzettel is összhangban van, az anyagi gondokkal küzdők és az éppen megélők a leginkább tájékozottak. Ők egyúttal a legfiatalabbak, akik az önálló életkezdés problémáit igyekeznek megoldani, vagy azok a harmincas éveikben járók, akik a legtöbb gyermeket nevelik.

A járulékos juttatások egy másik köre az egészségmegőrzés, a rekreáció lehetőségét nyújtja. Ezekről csak igen kevesen (kilencen) nem tudnak, többen viszont ismerik ugyan a lehetőségeket, de azok igénybevételére nem jogosultak, vagy még inkább, nincs anyagi lehetőségük (az üdülésre), esetleg igényük (színházbérletre). A legnépszerűbb lehetőség az üdülés, amit leggyakrabban az 1-2 gyermekes, harmincas éveik második felében járók vesznek igénybe, s akik egyúttal már hat-tíz éves szolgálati idővel is rendelkeznek. Ez a jellemzés egyúttal arra a csoportra is érvényes, akik ugyan minden évben „kiveszik” szabadságukat, de azt munkával, jövedelempótló tevékenységgel töltik. Ez utóbbi egyébként még inkább érvényes a fiatalabb, a harmincas éveinek elején járó korosztályra. Csak remélhető, hogy ők is hamarosan bekerülnek a most induló, Igalon tervszerűen zajló egészségmegőrző programba. Külön figyelmet érdemel a legidősebb korcsoport, hiszen közülük sokan küzdenek komoly anyagi nehézségekkel, bár szolgálati éveik száma is a legtöbb, és szabadságukat nem töltik üdülőben. Az összkép ebben a vonatkozásban is a kedvezőtlen anyagi helyzetről ad jelzéseket, hiszen igen sokan azért nem veszik igénybe főként az üdülési lehetőségeket, mert még erre sem futja.

Érdekvédelmi tevékenység

Több jel is utal a szakszervezeti tevékenység megváltozott funkciójára, különösen a büntetés-végrehajtási intézményekben lehetséges mozgásterére, egészen addig a pragmatikus – nem jogi – kérdésnek a megfogalmazásáig is, hogy ilyen szervezetre szükség van-e. Már előljáróban elmondható, hogy az intézetekben igen gyenge szakszervezeti aktivitás tapasztalható, többnyire nincs is helyi szervezet, ha van, arról a megkérdezettek részleges információi vannak, semmint személyes tapasztalatuk. Szerepe van ebben a változás tényének önmagában is, hiszen a legidősebb korosztályok többnyire már nem, a legfiatalabbak pedig még nem vesznek részt a szakszervezeti tevékenységben. Az idősök tapasztalatai egészen más típusú szakszervezetre vonatkoznak, s ezek a tapasztalatok mára a lényeges funkcióváltás folytán jórészt már használhatatlanná váltak, különösen az új érdekérvényesítés típusú tevékenységhez, ehhez már lendületük, bátorságuk is hiányzik, egyébként is utolsó munkaviszonyban töltött éveik, nyugállományba vonulásuk po-

A nyugdíjas bévések életkörülményeinek javításáért tevékenykedik a Segítő Kezek Alapítvány. Adott esetben a gyermekek üdültetésében is részt vállal.

zícioit veszélyeztetné. A legfiatalabbak számára pedig egyszerűen nincs lehetőség tapasztalatszerzésre, így annak eldöntésére sem, hogy ebben a tevékenységben részt vegyene-e, vagy sem. És úgy tűnik, nem is keletkeznek olyan tapasztalatok, amelyek a bv. intézetekben önállóan működő szakszervezetek létjogosultságát igazolnák. Az intézetek szervezetében szervezeti egységek, munkarendjében pedig bejáratott mechanizmusok gondoskodnak a munkajogi, fegyelmi, humánpolitikai és egyéb feladatok megoldásáról, s a jus murmurandit leszámítva, ellentétes álláspont kifejtésére, érvényesítésére – a jelek szerint – szükséglet, igény sem mutatkozik. Az intézetek egyikében sem került sor arra, hogy a szakszervezet fellépett volna a dolgozót ért jogellenes intézkedés ellen. A látszat szerint az intézetek szakszervezetei nem találják – az intézmény magasán hierarchizált jellege miatt – az érdekérvényesítés amúgy vélhetően keskeny ösvényét, ártatlan rendezvényszervezéssel és hasonló feladatokkal vigasztalódnak, tevékenységük nem téved a munkaadó–munkavállaló érdekellentéteinek alku révén való megoldása terepére. A szakszervezeti munka rendelkezik konspiratív vonásokkal is, a többség vélekedése szerint az intézettől független központi, távoli szakszervezetben történnek a dolgok, az intézeti szakszervezet ezt nem mindig tekinti teljes bátorsággal vállalhatónak. Egyetlen intézetben beszéltek csak nyíltan a szakszervezetről, méghozzá éppen a rendvédelmi dolgozóknak a vizsgálat időszakában tervezett budapesti demonstrációja támogatása kapcsán.

Az intézetekben más érdekvédelmi feladatot vállaló szerveződés nem működik, és a megkérdezettek nem vesznek részt egyéb, az intézettől független érdekvédelmi szervezet munkájában.

Társadalmi megítéltség

Míg a megkérdezettek 76 százaléka bizonyos abban, hogy a társadalom előítélettel viseltetik a bv. intézményben dolgozók iránt, 15 százalékuk szerint nincs ilyen, addig csupán 10 és 15 százalék között mozog azok aránya, akik maguk, párjuk vagy gyermekük tapasztalata révén találkoztak is az előítélet megnyilvánulásával. Ez még akkor is az előítélet jelenlétét igazolja, ha nem minden esetben annak kellemetlen formájával esik a találkozás, hiszen – a dolog természeténél fogva – inkább a tiszték élményei között gyakran szerepel a rácsodálkozás, miszerint a kívülálló nem is gondolta volna, hogy bévés létére (és itt valamilyen szembeötlően pozitív tulajdonság megnevezése következik). A lakókörnyezetben már csekély jelentősége van a bv-dolgozó foglalkozásának, a volt szolgálati lakásokban élők esetében a hasonló szomszédság miatt nem, de a családi házban, civil környezetű öröklakásokban élők esetében sem tartják számon az illető különleges foglalkozását. Ritkán, de inkább a kis falvakban élőkkel fordul elő, hogy foglalkozását számon tartják, vagy éppen úgy gondolják, hogy intézkedési joga van, s valamilyen ügyben intézkedést várnak tőle.

A megkérdezettek csekély hányada, 15 százaléka tagja valamilyen formalizált civil szervezetnek, ideértve az iskolai szülői munkaközösségi tagságot is, viszont igen élénk társadalmi kapcsolatokat tartanak fenn egészen más foglalkozást űző barátaikkal. Az idősebbek és a magányosan élők körében tapasztalható, hogy barátaik többsége munkatársaik közül kerül ki.

Az előítéletről és az egyéni társadalmi integráció helyzetéről szólva gyakran tért vissza az a megjegyzés, amely a szakmának a tömegkommunikációban való megjelenését illeti. A büntetés-végrehajtás területéről viszonylag kevés hír jelenik meg, hallható, látható az országos orgánumban, ezekben pedig alig szerepelnek a büntetés-végrehajtás szakterületét képviselő hiteles és érdekes személyiségek. Bőséggel látható viszont a televízióban olyan film, amely az előítéletek „masszerképét” erősíti.

Cseres Judit